

ЎЗБЕКИСТОНДА АГРОБИЗНЕСНИ МОЛИЯЛАШТИРИШ ВА ТЎЛОВ ҚОБИЛИЯТИНИ ТИКЛАШ

Адилов Шерзот Шамильевич

Ўзбекистон Республикаси Давлат активларини бошқариш агентлиги хузуридаги
хусусийлаштириш ва давлат активларини бошқариш муаммоларини тадқиқ этиш марказининг
катта илмий ходими
ТДИУ тадқиқотчиси

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21935008>

Аннотация. Мақолада Ўзбекистонда агробизнесни молиялаштиришнинг замонавий ҳолати, молиявий барқарорлик омиллари ва банкротлик хавфини камайтириш масалалари таҳлил қилинган. Молиялаштиришнинг уй хўжаликлари, агробизнес субъектлари ва ҳудудий тизим даражаларидаги таъсири баҳоланган. Кредитлаш, инвестициялаш, давлат қўллаб-қувватлаши ва молиявий соғломлаштириш механизмлари ёритилган. Агробизнес субъектларининг тўлов қобилиятини тиклашга қаратилган беш босқичли модель таклиф этилган. Натижалар самарали молиялаштириш ва молиявий мониторинг банкротлик хавфини камайтириш, бандлик ва аҳоли даромадларини сақлашга хизмат қилишини кўрсатди.

Калит сўзлар: агробизнес, аграр молиялаштириш, молиявий барқарорлик, тўлов қобилияти, банкротлик, молиявий соғломлаштириш, кредитлаш, инвестициялар, қарз юки, бандлик.

Abstract. The article analyzes the current state of agribusiness financing in Uzbekistan, factors of financial stability, and mechanisms for reducing bankruptcy risks. The impact of financing at the household, agribusiness entity and regional levels is assessed. Lending, investment, state support and financial recovery mechanisms are considered. A five-stage model for restoring the solvency of agribusiness entities is proposed. The results show that effective financing and financial monitoring can reduce bankruptcy risks and contribute to maintaining employment and household incomes.

Keywords: agribusiness, agricultural finance, financial stability, solvency, bankruptcy, financial recovery, lending, investment, debt burden, employment.

Аннотация. В статье анализируется современное состояние финансирования агробизнеса в Узбекистане, факторы финансовой устойчивости и механизмы снижения риска банкротства. Оценено влияние финансирования на уровне домохозяйств, субъектов агробизнеса и региональной системы. Рассмотрены механизмы кредитования, инвестирования, государственной поддержки и финансового оздоровления. Предложена пятиэтапная модель восстановления платежеспособности субъектов агробизнеса. Результаты показывают, что эффективное финансирование и финансовый мониторинг способствуют снижению риска банкротства, сохранению занятости и доходов населения.

Ключевые слова: агробизнес, аграрное финансирование, финансовая устойчивость, платежеспособность, банкротство, финансовое оздоровление, кредитование, инвестиции, долговая нагрузка, занятость.

1. Кириш. Аграр тармоқ Ўзбекистон иқтисодиётининг муҳим соҳаси бўлиб, озиқ-овқат хавфсизлиги, аҳоли бандлиги, кишлоқ ҳудудларини ривожлантириш ва экспорт салоҳиятини оширишда муҳим ўрин тутди. Шу боис агробизнес субъектларини самарали молиялаштириш иқтисодий сиёсатнинг устувор йўналишларидан бири ҳисобланади.

Сўнгги йилларда кредитлаш, инвестициялар, субсидиялар ва имтиёзли молиялаштириш имкониятлари кенгайган бўлса-да, юқори қарз юки, айланма маблағлар етишмаслиги, ишлаб чиқаришнинг мавсумийлиги ва бозор нархларининг ўзгарувчанлиги айрим субъектларда молиявий қийинчиликларни юзага келтирмоқда. Бу ҳолат тўлов қобилиятининг пасайиши ва банкротлик хавфининг ортишига олиб келиши мумкин.

Тадқиқотнинг мақсади Ўзбекистонда агробизнесни молиялаштириш ҳолатини баҳолаш, молиявий барқарорлик ва банкротлик хавфига таъсир этувчи омилларни аниқлаш ҳамда тўлов қобилиятини тиклаш механизмларини ишлаб чиқишдан иборат. Тадқиқотда иқтисодий-статистик, қиёсий, тизимли таҳлил ва молиявий коэффициентлар усулларидан фойдаланилди.

2. Агробизнесни молиялаштиришнинг назарий ва амалий асослари

Агробизнесни молиялаштириш корхоналарнинг ишлаб чиқариш, инвестиция ва айланма маблағларга бўлган эҳтиёжини қоплашга хизмат қилувчи молиявий муносабатлар тизими бўлиб, кредит, инвестиция, лизинг, субсидия ва бошқа молиявий инструментлар орқали амалга оширилади.

Хорижий тадқиқотларда корхоналарнинг молиявий ҳолати ва банкротлик хавфини баҳолаш масалалари кенг ўрганилган. W. Beaver молиявий коэффицентлардан фойдаланиш корхоналарда молиявий қийинчиликларни эрта аниқлаш имконини беришини асослаган [6. 1966: P.71]. E. Altman эса молиявий коэффицентлар асосида корхоналарнинг банкротлик эҳтимолини баҳолаш имконини берувчи Z-score моделини таклиф этган [5. 1968: Б.589].

Altman ёндашувида ликвидлик, рентабеллик, қарз юки ва активлардан фойдаланиш самарадорлиги корхонанинг молиявий барқарорлигини баҳолашда муҳим кўрсаткичлар сифатида қаралади. Мазкур ёндашувни агробизнес субъектларига мослаштириш молиявий қийинчиликларни эрта аниқлаш имконини беради.

T. Beck ва A. Demirgüç-Kunt молиявий ресурсларга кириш имконияти корхоналарнинг иқтисодий фаоллиги ва ривожланишида муҳим омил эканлигини таъкидлайди [7. 2006: Б.2931]. Бу ёндашув агробизнес субъектларининг кредит ва инвестиция ресурсларидан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш зарурлигини кўрсатади.

Аграр соҳада молиявий рисклар табиий-иқлимий шароитлар, ҳосилдорлик, маҳсулот нархлари ва ташқи иқтисодий омилларга боғлиқлиги билан ажралиб туради. Шунинг учун агробизнесда молиялаштириш билан бир қаторда молиявий рискларни бошқариш ва банкротликни эрта аниқлаш механизмларини ривожлантириш муҳим аҳамиятга эга.

3. Агробизнесни молиялаштиришнинг замонавий ҳолати

Тадқиқотда агробизнесни молиялаштиришни баҳолаш учун уй хўжаликлари, агробизнес субъектлари ва ҳудудий тизимни қамраб олган уч даражали ёндашув таклиф этилди.

Агробизнесни молиялаштиришни баҳолаш даражалари.

Жадвал-1.

Даража	Объект	Асосий кўрсаткичлар
I	Уй хўжаликлари	Даромадлар, активлар, қарз юки, молиявий хизматлар
II	Агробизнес субъектлари	Ликвидлик, тўлов қобилияти, рентабеллик, кредитлар
III	Ҳудудий тизим	Бандлик, ишлаб чиқариш, инвестициялар, даромадлар

Уй хўжаликлари даражасида даромадларнинг мавсумийлиги молиявий хизматларга бўлган эҳтиёжни оширади. Агробизнес субъектларида кредит ва инвестиция ресурсларидан фойдаланиш ишлаб чиқаришни кенгайтириш имконини берса-да, юқори қарз юки молиявий барқарорликка салбий таъсир кўрсатиши мумкин.

Ҳудудий даражада агробизнеснинг молиявий ҳолати бандлик, ишлаб чиқариш ва аҳоли даромадлари билан узвий боғлиқ. Шу сабабли агробизнес субъектларининг молиявий муаммолари алоҳида корхона доирасидаги масала эмас, балки ҳудудий иқтисодий фаолликка таъсир этувчи омил сифатида баҳоланиши лозим.

4. Агробизнес субъектларининг молиявий соғломлаштириш воситалари

Молиявий соғломлаштириш агробизнес субъектларининг тўлов қобилиятини тиклаш, қарз юкини камайтириш ва банкротлик хавфини пасайтиришга қаратилган молиявий, ташкилий ва иқтисодий чора-тадбирлар мажмуидир.

Тадқиқотда қуйидаги асосий воситалар ажратилди:

Молиявий соғломлаштириш воситалари.

Жадвал-2.

№	Восита	Асосий мазмуни
1	Қарзларни реструктуризация қилиш	Тўлов муддатларини қайта кўриб чиқиш
2	Харажатларни оптималлаштириш	Ортиқча харажатларни қисқартириш
3	Инвестиция жалб қилиш	Инвестиция, субсидия ва грантлардан фойдаланиш

4	Модернизация	Технология ва меҳнат унумдорлигини ошириш
5	Рақамли бошқарув	Электрон ҳисоб ва молиявий мониторинг
6	Рискларни бошқариш	Суғурта ва форвард механизмларидан фойдаланиш

Молиявий соғломлаштиришда асосий эътибор муаммони бартараф этишдан кўра, банкротлик хавфини эрта аниқлаш ва профилактика қилишга қаратилиши лозим. Бунда ликвидлик, қарз юки, рентабеллик, молиявий мустақиллик ва пул оқимларини мунтазам мониторинг қилиш мақсадга мувофиқ.

Ўзбекистонда молиявий соғломлаштиришнинг ҳуқуқий асосини “Тўловга қобилиятсизлик тўғрисида”ги Қонун [1. 2022] ва “Қишлоқ хўжалиги корхоналарини санация қилиш тўғрисида”ги Қонун ташкил этади [2. 1997]. Ушбу ҳужжатларда тўлов қобилиятини тиклаш, санация ва қарздорликни тартибга солишга қаратилган механизмлар белгиланган.

5. Агробизнес субъектларининг тўлов қобилиятини тиклаш модели

Тадқиқотда агробизнес субъектларининг молиявий ҳолатини тиклашга қаратилган беш босқичли модель таклиф этилди.

Тўлов қобилиятини тиклаш модели.

Жадвал-3.

Босқич	Номи	Асосий чоралар
1	Молиявий диагностика	Ликвидлик, қарзлар ва банкротлик хавфини баҳолаш
2	Антикризис стратегия	Тикланиш ва молиялаштириш манбаларини белгилаш
3	Ликвидликни тиклаш	Қарзларни реструктуризация қилиш, пул оқимларини оптималлаштириш
4	Барқарорликни мустаҳкамлаш	Инвестиция, модернизация ва харажатларни оптималлаштириш
5	Мониторинг ва назорат	KPI асосида молиявий ҳолатни баҳолаш

Моделнинг асосий хусусияти молиявий муаммоларни банкротлик босқичига етказмасдан эрта аниқлашдан иборат. Шу асосда субъектларни шартли равишда барқарор, хавф остидаги ва инқироз ҳолатидаги гуруҳларга ажратиш мумкин.

Барқарор субъектлар учун профилактик мониторинг, хавф остидаги субъектлар учун қарзларни реструктуризация қилиш ва харажатларни оптималлаштириш, инқироз ҳолатидаги субъектлар учун эса комплекс молиявий соғломлаштириш чораларини қўллаш мақсадга мувофиқ.

Мазкур ёндашув Altman [5. 1968: Б.589] ва Beaver [6. 1966: Б.71] томонидан асосланган молиявий коэффициентлар асосида эрта огоҳлантириш тамойилларини агробизнес шароитига мослаштириш имконини беради.

6. Молиявий соғломлаштиришнинг ижтимоий-иқтисодий самараси

Агробизнес субъектларининг молиявий барқарорлиги нафақат корхона фаолиятига, балки қишлоқ ҳудудларининг ижтимоий-иқтисодий ҳолатига ҳам таъсир кўрсатади. Молиявий соғломлаштириш натижасида тўлов қобилияти тикланади, ишлаб чиқариш ва бандлик сақланади, аҳоли даромадлари барқарорлашади, инвестиция фаоллиги ошади ва банкротлик хавфи камаёди.

Мазкур жараён Ўзбекистонда камбағалликни қисқартириш ва аҳоли бандлигини таъминлаш сиёсати билан узвий боғлиқ. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 26 мартдаги ПФ-5975-сон “Иқтисодиётни ривожлантириш ва камбағалликни қисқартиришга оид давлат сиёсатини тубдан янгилаш чора-тадбирлари тўғрисида” ги Фармонида аҳоли даромадлари ва бандлигини оширишга қаратилган вазифалар [3. 2020], шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев раислигида бўлиб ўтган 2026 йил 23 январдаги видеоселектор йиғилишида камбағалликни қисқартириш ва бандликни таъминлаш бўйича устувор вазифалар белгиланди [4. 2026].

Шу боис молиявий соғломлаштиришни нафақат корхонани тиклаш воситаси, балки қишлоқ ҳудудларида бандлик, даромадлар ва иқтисодий фаолликни сақлаш механизми сифатида ҳам баҳолаш мақсадга мувофиқ.

7. Муҳокама

Тадқиқот натижалари агробизнес субъектларининг молиявий барқарорлигини таъминлаш фақат кредит ажратиш билан чекланмаслигини кўрсатди. Молиялаштириш самарадорлиги ажратилган маблағлар ҳажми билан эмас, балки уларнинг ишлаб чиқариш, рентабеллик ва тўлов қобилиятига таъсири билан баҳоланиши лозим.

Аграр соҳанинг табиий-иқлимий ва бозор хавфларига боғлиқлиги кредитлаш билан бир қаторда суғурта, форвард шартномалари, лизинг ва бошқа рискларни бошқариш воситаларини ривожлантиришни талаб этади.

“Тўловга қобилиятсизлик тўғрисида”ги Қонун ва “Қишлоқ хўжалиги корхоналарини санация қилиш тўғрисида”ги Қонун агробизнес субъектларининг молиявий қийинчиликларини бартараф этиш учун ҳуқуқий асос яратади. Давлат томонидан имтиёзли кредит, субсидия ва кафилик механизмларидан фойдаланиш эса молиявий барқарорликни қўллаб-қувватлаши мумкин.

Шунингдек, рақамли молиявий мониторинг муаммоларни эрта аниқлаш ва ўз вақтида бошқарув қарорларини қабул қилиш имконини беради. Мазкур ёндашувлар иқтисодий ривожлантириш, камбағалликни қисқартириш ва бандликни таъминлаш бўйича давлат сиёсати устуворликларига мос келади.

8. Хулоса

Тадқиқот натижалари Ўзбекистонда агробизнес субъектларининг молиявий барқарорлигини таъминлаш самарали молиялаштириш, молиявий соғломлаштириш ва банкротлик хавфини эрта аниқлаш механизмларини комплекс қўллашни талаб этишини кўрсатди. Асосий молиявий хавфлар юқори қарз юки, айланма маблағлар етишмаслиги, харажатлар самарадорлигининг пастлиги ва инвестиция ресурсларига чекланган кириш имкониятлари билан боғлиқ.

Агробизнес субъектларининг барқарорлигини ошириш учун қарзларни реструктуризация қилиш, харажатларни оптималлаштириш, инвестиция жалб этиш, ишлаб чиқаришни модернизациялаш, рақамли молиявий бошқарув ва рискларни суғурталаш механизмларини кенгайтириш мақсадга мувофиқ. Бунда ликвидлик, қарз юки, рентабеллик, молиявий мустақиллик ва пул оқимларини мунтазам мониторинг қилиш банкротлик хавфини эрта аниқлаш имконини беради.

Тадқиқотда таклиф этилган беш босқичли модель — молиявий диагностика → антикризис стратегия → ликвидликни тиклаш → молиявий барқарорликни мустаҳкамлаш → мониторинг ва назорат — агробизнес субъектларининг тўлов қобилиятини тиклаш ва молиявий барқарорлигини оширишга қаратилган.

Шу билан бирга, тўловга қобилиятсизлик, санация ва давлат томонидан қўллаб-қувватлашга оид ҳуқуқий механизмларни молиявий интизом ва иқтисодий самарадорлик билан уйғунлаштириш муҳимдир. Бу ёндашув давлат ресурсларидан самарали фойдаланиш, агробизнес субъектларининг рақобатбардошлигини ошириш ва банкротлик хавфини камайтириш имконини беради.

Умуман, агробизнесни молиялаштириш тизимини такомиллаштириш корхоналарнинг молиявий барқарорлиги ва рақобатбардошлигини ошириш, банкротлик хавфини камайтириш, ишлаб чиқариш ва бандликни сақлаш, аҳоли даромадларини барқарорлаштириш ҳамда қишлоқ ҳудудларининг барқарор иқтисодий ривожланишини таъминлашнинг муҳим шарт ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг 2022 йил 12 апрелдаги ЎРҚ-763-сон “Тўловга қобилиятсизлик тўғрисида”ги Қонуни. – Тошкент, 2022.

2. Ўзбекистон Республикасининг 1997 йил 25 декабрдаги ЎРҚ-535-I-сон “Қишлоқ хўжалиги корхоналарини санация қилиш тўғрисида”ги Қонуни. – Тошкент, 1997.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 26 мартдаги ПФ-5975-сон “Иқтисодий ривожлантириш ва камбағалликни қисқартиришга оид давлат сиёсатини тубдан янгилаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони. – Тошкент, 2020.

4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев раислигида камбағалликни қисқартириш ва аҳоли бандлигини таъминлаш соҳасидаги устувор вазифаларга бағишланган видеоселектор йиғилиши. – Тошкент, 2026 йил 23 январь.

5. Altman E.I. Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy // The Journal of Finance. – 1968. – Vol. 23, No. 4. – P. 589–609.
6. Beaver W.H. Financial Ratios as Predictors of Failure // Journal of Accounting Research. – 1966. – Vol. 4. – P. 71–111.
7. Beck T., Demirgüç-Kunt A. Small and Medium-Size Enterprises: Access to Finance as a Growth Constraint // Journal of Banking & Finance. – 2006. – Vol. 30, No. 11. – P. 2931–2943.